

ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ХАРЧОВОЇ БЕЗПЕКИ В АГРОПРОДОВОЛЬЧОМУ БІЗНЕСІ

PROBLEMS OF FINANCIAL SUPPORT OF EFFECTIVE FUNCTIONING OF THE FOOD SAFETY SYSTEM IN AGRICULTURAL BUSINESS

У статті приділено увагу необхідності розроблення та реалізації механізму фінансового забезпечення державної політики масштабного впровадження систем безпеки аграрної та харчової продукції, побудованих відповідно до вимог нового харчового законодавства України у вітчизняну практику господарювання. Зауважено, що впровадження систем управління безпекою продукції у виробничу діяльність підприємств належить до дороговартісних процесів, що обґрунтовує необхідність участі держави у розвитку безпекового вітчизняного агропродовольчого підприємництва. Доведено, що масштабне впровадження систем безпеки аграрної та харчової продукції у виробничо-технологічні процеси вітчизняних підприємств відповідає напрямкам пріоритетних дій Експортної стратегії України. Відмічено необхідність розроблення нових комплексних систем стимулювання та державної підтримки суб'єктів малого та середнього агропродовольчого бізнесу, які в межах інноваційних процесів, технічного, санітарного та фітосанітарного регулювання впроваджують сучасні системи управління безпекою продукції у виробничу діяльність. Запропоновано інструменти механізму державної підтримки суб'єктів бізнесу, що впроваджують системи безпеки продукції у виробничі процеси.

Ключові слова: технічне, санітарне, фітосанітарне регулювання, системи безпеки аграрної та харчової продукції, експортний потенціал, державна підтримка, механізм фінансового забезпечення, фінансова підтримка.

В статті уделено внимание необходимости разработки и реализации механизма

финансового обеспечения государственной политики масштабного внедрения систем безопасности аграрной и пищевой продукции, построенных в соответствии с требованиями нового пищевого законодательства Украины в отечественную практику хозяйствования. Замечено, что внедрение систем управления безопасностью продукции в производственную деятельность предприятий относится к дороговстоящим процессам, что обосновывает необходимость участия государства в развитии безопасного агропродовольственного предпринимательства. Доказано, что масштабное внедрение систем безопасности аграрной и пищевой продукции в производственно-технологические процессы отечественных предприятий отвечает направлениям приоритетных действий Экспортной стратегии Украины. Отмечена необходимость разработки новых комплексных систем стимулирования и государственной поддержки субъектов малого и среднего агропродовольственного бизнеса, которые в рамках инновационных процессов, технического, санитарного и фитосанитарного регулирования внедряют современные системы управления безопасностью продукции в производственную деятельность. Предложены инструменты механизма государственной поддержки субъектов бизнеса, что внедряют системы безопасности продукции в производственные процессы.

Ключевые слова: техническое, санитарное и фитосанитарное регулирование, система безопасности аграрной и пищевой продукции, экспортный потенциал, государственная поддержка, механизм финансового обеспечения, финансовая поддержка.

УДК 339.5

<https://doi.org/10.32843/infrastruct44-26>

Бидик А.Г.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін
Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Тернопільського національного економічного університету

Bydyk Alla

Chortkiv Education and Research institute of Entrepreneurship and Business
Ternopil National Economic University

Food safety and quality system creates guarantees for their consumers in maintaining their health and saving lives. The state has built a set of measures of state monitoring and control of food safety and food law enforcement. Now state has to offer manufacturers of agricultural and food products conditions of implementation of food safety systems into the practice of business entities, which would be acceptable for them. Large-scale practical implementation of product safety systems in production and technological processes of domestic enterprises meets most priority actions of Export Strategy of Ukraine and has a national character. Implementation product safety management systems based on HACCP principles in production activities of enterprises refers to expensive, but extremely necessary processes. Most of small and medium-sized agri-food businesses face financial security problems, especially in a difficult financial situation. It becomes difficult for them to implement food product safety management systems into practice, what is necessary in accordance to requirements of food law in the framework of technical, sanitary and phytosanitary regulation. This state of things justifies the need for state participation in the development of domestic agri-food entrepreneurship in the field of product safety management systems. It's important for that only allowed forms of state support permitted by international law may be used. To achieve this goal, it is necessary to develop new integrated state's support systems for the development, stimulation, incentive and promotion subjects of small and medium-sized agri-food business. Especially, governmental support should be provided to enterprises, which implement modern food safety systems in production activities throughout the food chain as part of innovative processes, technical, sanitary and phytosanitary regulation. At the end it will make it easier for them access to financial resources, gain competitive advantages in both domestic and foreign markets, to reach the high-quality standards of products and guaranteed the safety, make the positive image of Ukrainian commodity producers as the potential reliable membership of foreign trade.

Key words: technical, sanitary and phytosanitary regulation, safety systems for agricultural and food products, export potential, state support, financial support mechanism, financial support.

Постановка проблеми. Однією із важливих ознак цивілізації суспільства є продовольча безпека, організація якої перебуває у тісному взаємозв'язку з безпекою харчових продуктів.

Недотримання правил забезпечення безпеки аграрної та харчової продукції завдає шкоду

здоров'ю та життю людей, є причиною економічних втрат споживачів та виробників, наносить суттєві загрози економіці та іміджу країни.

Система безпеки та якості продуктів харчування створює гарантії у тому, що процеси, які відбуваються під час виготовлення, переробки,

транспортування, ввезення, зберігання, використання, реалізації, споживання, утилізації або знищення продовольчої сировини та продуктів харчування не створюють загрози здоров'ю та життю їх споживачів.

Взявши на себе зобов'язання забезпечити ефективне функціонування системи харчової безпеки в країні, держава, окрім побудови комплексу заходів з державного нагляду та контролю за безпечністю сировини, готових продуктів харчування та дотриманням харчового законодавства, має запропонувати товаровиробникам аграрної та харчової продукції прийнятні для них умови безболісного та, в кінцевому результаті, ефективного для суспільства, впровадження систем харчової безпеки у практику суб'єктів бізнесу шляхом розроблення та реалізації механізму фінансового забезпечення державної політики масштабного впровадження систем безпеки та якості аграрної та харчової продукції. Безперечно, що державна фінансова підтримка має передбачати лише дозволені міжнародним законодавством форми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми впровадження систем безпеки харчових продуктів у практику функціонування суб'єктів агропродовольчого бізнесу досліджували такі науковці та практики, як С. Аранчій, С. Белінська, О. Березін, Ю. Бережна, О. Бочарова, В. Власов, Т. Димань, О. Драган, П. Дудко, Т. Зінчук, Т. Кваша, Г. Кундєєва, Т. Мазур, М. Маренич, Н. Марюха, Н. Молдован, Ю. Мотузка, В. Микитюк, Р. Мудрак, Д. Науменко, Н. Орлова, С. Пазізіна, К. Пазізіна, Т. Писаренко, Ю. Слива, С. Чугаєвська, І. Федулова, Я. Жаліло та інші. Питання фінансового забезпечення та організації державної підтримки АПК, розвитку його експорту були висвітлені в роботах О. Гудзь, М. Дем'яненко, О. Ільчук, А. Каменичної, С. Кваши, Ю. Лупенко, П. Макаренко, М. Мельник, М. Михайлова, Т. Осташко, М. Полякова, П. Саблука, С. Сегеди та інших. Більшість наукових розробок у сфері організації системи харчової безпеки присвячено розкриттю її сутності та важливості, висвітленню проблем виявлення та попередження ризиків виготовлення та вживання небезпечних продуктів харчування, проте спостерігаються прогалини в напрямі досліджень проблем фінансового забезпечення безпосереднього впровадження систем управління безпечністю харчових продуктів у практичну діяльність малих та середніх підприємств агропродовольчого бізнесу, зокрема організації системи державної фінансової підтримки вітчизняних операторів ринку харчових продуктів.

Постановка завдання. Свого вирішення вимагають питання розроблення нових комплексних систем розвитку, заохочення, стимулювання та державної підтримки суб'єктів малого та середнього агропродовольчого бізнесу, які в межах

інноваційних процесів, технічного, санітарного та фітосанітарного регулювання впроваджують сучасні системи безпеки продукції у виробничу діяльність підприємств. Такі інструменти мають функціонувати як складники механізму фінансового забезпечення державної політики масштабного впровадження систем безпеки та якості аграрної та харчової продукції суб'єктами малого та середнього бізнесу, що задіяні у виробничий цикл виготовлення продуктів харчування за принципом «від лану до столу» у технологічно-виробничі процеси. Ефективна дія такого механізму особливо важлива для формування сприятливих умов для розвитку безпекового вітчизняного підприємництва, нарощування експорту продукції з більшою доданою вартістю з метою реалізації потужного експортного потенціалу українського агропродовольчого бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Виробництво харчової продукції належить до перспективних напрямів підприємницької та експортної діяльності. Для виготовлення конкурентоспроможної аграрної та харчової продукції українські товаровиробники мають доволі високі потенційні можливості.

Відповідно до норм європейського харчового законодавства, всі види сировини, групи продуктів, кожен технологічний етап чи виробничий процес від надходження до відвантаження (транспортування) готової продукції має бути охоплений системою НАССР.

Зважаючи на складне фінансове становище більшості суб'єктів підприємництва, які провадять свою діяльність у реальних умовах соціально-економічної кризи, нестабільності національної валюти, низької купівельної спроможності споживачів, погіршення фінансового стану, платоспроможності та зниження прибутковості виробничої діяльності, недорозвиненості промислових технологій з переробки сировини та виробництва готових харчових продуктів, проблемним залишається достатнє ресурсне забезпечення суб'єктів підприємництва, зокрема забезпечення фінансовими ресурсами для розширення можливості інноваційної діяльності в напрямі впровадження систем управління безпечністю харчових продуктів. Як правило, крупні товаровиробники знаходять можливості проводити кардинальні зміни у напрямі впровадження заходів з управління безпекою продукції відносно безболісно для своєї поточної діяльності, тому вищеназвані проблеми безпосередньо стосуються малих та середніх підприємств, що функціонують у сфері агропродовольчого бізнесу.

У рейтингу країн за Глобальним індексом конкурентоспроможності за показником «Фінансування малих і середніх підприємств» Україна займала: у 2018 році – 118 місце, у 2019 році – 112 місце [1; 2].

Хоч і спостерігається покращення цього показника на шість позицій, загальна картина залишається досі невтішною. Якщо в 2018 році обсяг світових інвестицій в аграрне виробництво був зафіксований в сумі 3,2 млрд дол. США, то в Україні він не перевищив 4 млн [3]. Саме малі та середні підприємства можуть та повинні бути більш адаптивними до нових викликів сучасності. Проте вітчизняні представники МСП демонструють досі не розкритий експортний потенціал. Його майбутня реалізація вимагає оперативного реагування суб'єктів господарювання на зміни умов експортних поставок, зміну технології та перебудову виробничих процесів і робіт відповідно до вимог харчового законодавства в межах технічного, санітарного і фітосанітарного регулювання.

Ще у 2017 році порівняно з 2016 роком обсяг фінансування інноваційної діяльності зменшився до 9 117,54 млн грн, при цьому частка фінансування інноваційної діяльності у співвідношенні до ВВП продемонструвала зниження з 1,0% до 0,3%. Основним джерелом фінансування інноваційних витрат залишаються власні кошти підприємств 7704,1 млн грн (або 84,5% загального обсягу витрат на інновації). Кошти державного бюджету отримали 8 підприємств, місцевих бюджетів – 17, загальний обсяг яких становив 322,9 млн грн (3,5%); кошти вітчизняних інвесторів отримали 5 підприємств, іноземних – 3, загалом їхній обсяг становив 380,9 млн грн (4,2%); кредитами скористалося 21 підприємство, обсяг яких становив 594,5 млн грн (6,5%) [4, с. 28–29].

На жаль, підвищенню кредитної активності суб'єктів вітчизняного бізнесу також не сприяла висока облікова ставка НБУ, яка в вересні 2019 року мала значення 16,5% річних, протягом жовтня 2019 – березня 2020 рр. була знижена до 10,0% [5].

Наведені дані свідчать про недостатньо сприятливі умови фінансування інноваційної діяльності вітчизняних підприємств.

У межах розроблення механізму надання державної підтримки вітчизняним експортерам продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості з урахуванням міжнародних зобов'язань України у СОТ було:

- розроблено та подано до Кабінету Міністрів України проекти постанови КМУ щодо механізму державної фінансової підтримки суб'єктів виробництва продукції харчової та переробної промисловості; виробників сільськогосподарської і харчової продукції під час створення ними кооперативів з метою формування товарних партій для експорту; суб'єктів господарювання під час виробництва ними органічної продукції та харчових продуктів, не властивих для українського ринку;

- запропоновано обладнання для харчової та переробної промисловості включати до програми

компенсації вартості техніки та обладнання для агропромислового комплексу;

- запропоновано впровадити часткову компенсацію відсоткової ставки за залученими у національній валюті банківськими кредитами під час модернізації виробництва продукції харчової та переробної промисловості [6].

Проте так і не було розроблено програми підтримки суб'єктів агропродовольчого бізнесу, в тому числі за рахунок державних коштів, із впровадження систем безпеки та якості продукції, побудованих на принципах НАССР, у виробничу діяльність підприємств, що залучені у єдиний харчовий ланцюг.

Україна виконує взяті на себе зобов'язання в межах Угоди про Асоціацію з ЄС, зокрема, Розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» [7], згідно з якими українське законодавство у сфері санітарного, фітосанітарного регулювання, безпеки та якості харчової продукції вже наближено до відповідних норм законодавства ЄС.

Вітчизняним товаровиробникам залишилось пройти нелегкий етап практичної адаптації до міжнародних норм та стандартів, технічних регламентів тощо, що дозволить їм опанувати сучасні безпечкові процеси виготовлення продуктів харчування, вийти за межі внутрішнього ринку, знайти нових бізнес-партнерів, стати успішними суб'єктами широкої міжнародної торговельної мережі.

Запровадження систем безпеки продукції, побудованих на принципах НАССР, у виробничі процеси та роботи відноситься до тривалих відповідальних та дороговартісних процесів. Їх відсутність загрожує операторам ринку накладанням штрафів у чималих розмірах.

У процесі перебудови та реорганізації приміщень та виробничих процесів продукції високого рівня переробки відповідно до вимог системи НАССР основні витрати коштів підприємств спрямовуються на:

- формування групи НАССР, в тому числі на навчання, підготовку та інструктаж фахівців, як із чинного персоналу, так і запрошених консультантів;
- здійснення опису продукту, підготовку нормативної і технічної документації (специфікації);
- побудову та подальше оновлення схеми технологічного процесу із зазначенням критичних контрольних точок по кожному виду продукції;
- купівлю санітарного одягу для персоналу (відвідувачів);
- перепланування приміщень, технологічних потоків та процесів виробництва;
- придбання обладнання санітарних зон для особистої гігієни, побутових приміщень для персоналу;
- удосконалення обладнання, конструкцій виробничих та складських приміщень підприємства, водопостачання, ліквідації відходів виробництва;

– удосконалення місця розташування (навколишньої території) підприємства [8].

У 2017 році розпорядженням Кабінету міністрів України № 1017-р від 27.12.2017 року було ухвалено Експортну стратегію України, в якій були визначені завдання створення ефективної системи підтримки національного експорту, стратегічну ціль його державної підтримки. Кінцевою метою та основним завданням Експортної стратегії є «перехід до експорту наукомісткої інноваційної продукції для сталого розвитку та успіху України на світових ринках» [9].

В Експортній стратегії України з баченням «наукомісткого та інноваційного експорту для стійкого розвитку та успіху на світових ринках» у ланцюзі «Інвестиції та фінансування» запропоновані такі пункти (точки відліку), як: сприятливе бізнес-середовище; Експортно-кредитне агентство; умови для інвестицій; зняття бар'єрів на зовнішніх ринках. Було заплановано такі основні напрями дій: стимулювання інновацій; забезпечення умов для розвитку; надання послуг із підтримки експорту; створення ефективних інституцій; зміцнення навичок та компетенцій [9].

Масштабне впровадження систем безпеки продукції на основі принципів НАССР у вітчизняну виробничу практику відповідає більшості зазначених у Стратегії пунктів відліку та напрямів пріоритетних дій, що обґрунтовує його значущість та роль у посиленні національного експортного потенціалу.

Позитивним кроком є те, що сьогодні держава пропонує заходи у сфері організації міжнародної торгівлі та сприяння експорту, запровадження передових практик експорту, системи його фінансової підтримки завдяки Експортно-кредитному агентству.

Проте всі заходи зі сприяння розвитку міжнародної торгівлі, популяризація та просування вітчизняних товарів на зовнішній ринок, спрощення процедур та формальностей їх митного оформлення будуть зведені нанівець у разі, коли Україна не зможе виробити та представити на ринок конкурентоспроможну продукцію з високими показниками доданої вартості, яка би відповідала сучасним світовим стандартам безпеки та якості.

На жаль, поза увагою залишаються питання фінансування проведення оперативного переобладнання та переоснащення виробничих та технологічних процесів. Відсутність доступу до фінансових ресурсів у різних секторах і ланцюгах доданої вартості є одним з основних чинників, що негативно впливають на ведення бізнесу в Україні.

Враховуючи, що проект «Експортна стратегія України» є багатогранним, він може оновлюватися, доповнюватися та розширяться в процесі практичної реалізації.

Одним із напрямів державної підтримки могла би стати програма заходів, спрямованих на досягнення відповідності українських товарів європейським нормам і регламентам у сфері СФЗ, на підтримку організації процесів перебування виробничої діяльності суб'єктів, що потребують переходу на системи управління безпечністю харчових продуктів. Комплексні системи розвитку, заохочення, стимулювання суб'єктів малого та середнього агропродовольчого бізнесу, що впроваджують системи безпеки продукції у виробничі процеси протягом всього харчового ланцюга, сьогодні потребують розроблення та впровадження у практику.

Вважаємо за доцільне розширити спектр послуг ЕКА, яке здійснює страхування, перестраховання, гарантування та здешевлення кредитування експортних операцій ще й фінансуванням діючих та потенційних експортерів, що впроваджують системи безпеки харчової продукції з високим ступенем обробки у виробничу діяльність підприємств.

Держава має бути зацікавлена та залучена у створення сприятливих умов для розвитку підприємницької діяльності в галузі переробки сировини та виготовлення готових продуктів харчування з метою їх ефективного функціонування у висококонкурентному міжнародному середовищі, стимулювання готовності їх розвитку як виробників продукції з більшою доданою вартістю світового рівня безпеки та якості. Своєчасно та адекватно реагувати на діючі у міжнародній торговельній мережі безпекові стандарти та нормативи мають не лише товаровиробники, а й держава, яка з метою підтримки розвитку вітчизняного конкурентоспроможного агропродовольчого виробництва має запропонувати шляхи розв'язання проблеми.

Впровадження систем безпеки та якості харчової продукції, заснованих на принципах НАССР, має відбуватися на всіх рівнях економічної системи: загальнодержавному, галузевому, підприємств та об'єднань. Цей процес вимагає відповідного фінансового забезпечення. Таким чином, потребує розроблення механізм фінансового забезпечення реалізації державної політики масштабного впровадження систем безпеки та якості аграрної та харчової продукції. Складниками такого механізму мають стати комплексні системи розвитку, заохочення, стимулювання та державної підтримки суб'єктів малого та середнього бізнесу, які в межах інноваційних процесів та технічного регулювання впроваджують сучасні системи безпеки продукції у виробничу діяльність протягом усього її харчового ланцюга. Основними інструментами цього механізму можуть бути:

– безкоштовне консультування у вивченні та аналізі витрат суб'єктів на переобладнання та переоснащення процесів і приміщень;

– сприяння пошуку інвестицій у нарощення промислових потужностей із новітніми технологіями переробки на підприємствах агропродовольчого виробництва та харчової промисловості;

– пільгове середньо- та довгострокове кредитування державними та комерційними банками – під гарантування державою повернення кредитів (часткової компенсації відсоткової ставки на кредит), спрямований на впровадження систем безпеки продукції;

– пільгові умови оподаткування;

– звільнення від сплати ввізного мита на обладнання та компоненти, що призначені для впровадження систем з управління безпекою продукції;

– стимулювання та заохочення суб'єктів господарювання, що впроваджують системи безпеки продукції одночасно із створенням додаткових робочих місць;

– стимулювання інвесторів та інноваторів до капіталовкладень у напрямі фінансування впровадження систем управління безпекою харчових продуктів як безальтернативного напрямку розвитку агропродовольчого виробництва.

Слід зазначити, що, розглядаючи питання можливості виділення державної фінансової допомоги вітчизняним товаровиробникам, Україна має враховувати положення СОТ щодо її надання. Саме тому розроблення можливих варіантів державної участі у фінансуванні суб'єктів бізнесу вимагають виважених, проте так необхідних для вітчизняного підприємництва нових підходів.

У налагодження діалогу між бізнесом та державною владою на предмет боротьби зі статусом «низькотехнологічна країна», докладання зусиль для пошуку можливостей запровадження фінансових стимулів та засобів заохочення для суб'єктів, що інвестують у впровадження систем безпеки продукції у виробничі процеси, також мають бути залучені асоціації товаровиробників.

В умовах відсутності достатньої державної підтримки з метою покращення фінансових можливостей суб'єктів малого та середнього бізнесу доцільним було б також посилити роль міжнародної фінансової та технічної допомоги завдяки активізації їхньої участі у програмах міжнародних фінансових організацій, зокрема, таких як програми в рамках ПВЗВТ, ПРООН, ЄС, Міжнародного торгового центру, USAID, CUTIS, Партнерство для місцевого економічного розвитку та демократичного врядування, Програма створення кращого бізнес-середовища (проект FORBIZ в межах EU4Business), Український проект бізнес-розвитку плодоовочівництва (УПБП) та інших ініціатив.

За державою має бути закріплено розроблення національної програми, присвяченої покращенню фінансово-економічного стану не лише чинних, а й потенційних експортерів харчової продукції,

організація ефективного механізму, спрямованого на посилення привабливості інвестування в розвиток сучасного агропродовольчого виробництва та нарощування потенціалу чинних та потенційних експортерів, забезпечення державної підтримки та створення механізму захисту вкладеного у покращення техніко-технологічних процесів капіталу, формування сприятливих умов для залучення інвестицій в сферу інноваційного розвитку шляхом покращення наявного бізнес-клімату.

Висновки з проведеного дослідження.

Стрімкий розвиток як внутрішнього, так і світового ринків продуктів харчування вимагає реагування та проведення необхідних змін більш активними та швидкими темпами, ніж ті, які спостерігаються сьогодні в нашій країні. Це потребує зосередження уваги не лише безпосередніх учасників харчового ланцюгу, а й державних структур.

Генеральна Асамблея ООН у грудні 2018 року прийняла рішення щорічно відзначати 7 червня як Всесвітній день безпеки харчових продуктів (World Food Safety Day). Сподіваємося, що Україна в найближчому періоді зможе відмічати цей день як країна, яка має міцну систему харчової безпеки, що довела свою ефективність як всередині країни, так і для всього вимогливого світу. Проте досягти цього можна лише у разі розроблення та реалізації механізму фінансового забезпечення державної політики масштабного впровадження систем безпеки та якості аграрної та харчової продукції. Складниками такого механізму мають стати комплексні системи розвитку, заохочення, стимулювання та державної підтримки суб'єктів малого та середнього бізнесу, які в межах інноваційних процесів, технічного, санітарного та фітосанітарного регулювання впроваджують сучасні системи безпеки продукції у виробничу діяльність протягом всього її харчового ланцюга.

Проблема необхідності впровадження систем безпеки та якості продукції у виробничо-технологічні процеси вітчизняних товаровиробників носить загальнонаціональний, масштабний характер, тому потребує комплексного системного вирішення органами державної та місцевої влади.

Об'єктом державного регулювання має стати діюча практика фінансового забезпечення суб'єктів агропродовольчого бізнесу, створення умов для їх сталого розвитку в умовах практичного впровадження національної системи безпеки та якості харчової продукції, що в кінцевому підсумку сприятиме досягненню пріоритетних стратегічних цілей у галузі виробництва та експорту продукції з високим показником доданої вартості, отримання такого довгоочікуваного ефекту від спроможності виробляти та постачати висококонкурентну безпечну та якісну харчову продукцію українського походження не лише на внутрішній, а й на зовнішні ринки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. The Global Competitiveness Report 2018. – URL: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf> (дата звернення: 20.05. 2020)
2. The Global Competitiveness Report 2019. – URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf (дата звернення: 21.05. 2020)
3. Поляков М. Інновації в агросектор впливають на всю економіку України. – URL: <https://delo.ua/business/innovacii-v-agrosetkore-vlijajut-na-vsju-ekonomi-355163> (дата звернення: 02.06. 2020)
4. Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2018 році: аналітична довідка / Т.В. Писаренко, Т.К. Кваша та ін. – К.: УкрІНТЕІ, 2019. – 80 с. (дата звернення: 11.03.2020)
5. Офіційний сайт НБУ. – URL: <https://bank.gov.ua/ua/monetary/stages/archive-rish> (дата звернення: 04.06.2020)
6. Розпорядження Кабінету міністрів України "Про схвалення Стратегії розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 року" від 10.07.2019 р. № 588-р. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2019-%D1%80> (дата звернення: 17.03.2020)
7. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. – URL: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=248387631&cat_id=223223535 (дата звернення 01.02.2020).
8. Слива Ю.В. Вимоги європейських торгових мереж до національної сільськогосподарської та харчової продукції, що імпортується в ЄС, Практичні аспекти співпраці з ЄС, 2015. – URL: [https://cci.dp.ua/tl_files/data/study/FER\(pdf\)/Vimogi%20jevropejskix%20torgovix%20merzh%20do%20nacionalnoji%20silskogospodarskoji%20ta%20xarchovoji%20produkciji,%20scho%20importujetsja%20v%20JeS.pdf](https://cci.dp.ua/tl_files/data/study/FER(pdf)/Vimogi%20jevropejskix%20torgovix%20merzh%20do%20nacionalnoji%20silskogospodarskoji%20ta%20xarchovoji%20produkciji,%20scho%20importujetsja%20v%20JeS.pdf) (дата звернення: 24.04.2020)
9. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 року № 1017-р "Про схвалення Експортної стратегії України ("дорожньої карти" стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки". – URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-eksportnoyi-strategiyi-ukrayini-dorozhnoyi-karti-strategichnogo-rozvitku-torgivli-na-20172021-roki> (дата звернення: 16.02.2020)
10. Збалансування продовольчого ринку в контексті забезпечення продовольчої безпеки : монографія / І.В. Федулова, О.І. Драган, Г.О. Кундеева та ін. ; кер. авт. кол. І.В. Федулова ; Національний університет харчових технологій. Київ : Кондор, 2015. 398 с.
11. Каменична А.М. Неврегульовані питання фінансового забезпечення аграрного сектору економіки держави / А.М. Каменична // Економіка АПК. 2019. № 1. С. 104–111.

REFERENCES:

1. The Global Competitiveness Report 2018. – URL: [TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf \(accessed 20 May 2020\).](http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/

</div>
<div data-bbox=)

2. The Global Competitiveness Report 2019. – URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf (accessed 21 May 2020).

3. Poliakov M. Innovatsii v agrosektor vplyvayut na vsiu ekonomiku Ukrainy [Innovations in the agricultural sector affect the entire economy of Ukraine]. – URL: <https://delo.ua/business/innovacii-v-agrosetkore-vlijajut-na-vsju-ekonomi-355163> (accessed 02 June 2020).

4. Pisarenko T.V., Kvasha T.K. ta in. Stan innovatsiinoi diialnosti ta diialnosti u sferi transferu tekhnologii v Ukraini u 2018 rotsi: analitychna dovidka [The state of innovation activities and activities in the field of technology transfer in Ukraine: analytical reference]. Kyiv: UkrINTEI. (accessed 11 March 2020). (in Ukrainian).

5. Ofitsiynyi sait NBU [Official site of NBU] – URL: <https://bank.gov.ua/ua/monetary/stages/archive-rish> (accessed 04 June 2020).

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2019). The Oder of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Strategy for the development of exports of agricultural products, food and processing industry of Ukraine for the period up to 2026" from 10.07.2019 № 588-p. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2019-%D1%80> (accessed 17 March 2020).

7. Uгода pro asotsyatsiiu mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym Soiuzom [Association Agreement between Ukraine and the European Union]. URL: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=248387631&cat_id=223223535 (accessed 01 February 2020).

8. Slyva U.V. Vymogy Yevropeyskykh torgovykh merzh do natsional'noi sil'skogospodars'koi ta kharchovoi produktsii, shcho importuet'sia v YeS, Practychni aspekty spivpratsi z YeS, 2015 [Requirements of European trade networks for national agricultural and food products, which imported into EU, Practical aspects of cooperation with the EU, 2015]. URL: [https://cci.dp.ua/tl_files/data/study/FER\(pdf\)/Vimogi%20jevropejskix%20torgovix%20merzh%20do%20nacionalnoji%20silskogospodarskoji%20ta%20xarchovoji%20produkciji,%20scho%20importujetsja%20v%20JeS.pdf](https://cci.dp.ua/tl_files/data/study/FER(pdf)/Vimogi%20jevropejskix%20torgovix%20merzh%20do%20nacionalnoji%20silskogospodarskoji%20ta%20xarchovoji%20produkciji,%20scho%20importujetsja%20v%20JeS.pdf) (accessed 24 April 2020). (in Ukrainian).

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2019). The Oder of the Cabinet of Ministers of Ukraine " On approval of the Export Strategy of Ukraine ("road map" of strategic trade development) for 2017-2021" from 10.07.2019 № 588. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2019-%D1%80> (accessed circulation: 16 February 2020).

10. Fedulova I.V., Dragan O.I., Kundeeva G.O. ta in. (2015) Zbalansuvannia prodovol'choho rynku v konteksti zabezpechennia prodovol'choi bezpeky [Balancing the food market in the context of food security]. Kyiv: Kondor. (in Ukrainian).

11. Kamenychna A.M. (2019) Nevregul'ovani pytan- nia finansovogo zabezpechennia agrarnogo sektoru ekonomiky derzhavy [Unresolved issues of financial support of the agricultural sector of the state economy]. Ekonomika APK, no 1, pp. 104–111.